

De controversie voorbij

DE CANON ALS EPISCH VERHAAL

De canon is er. De reacties op die canon zijn er ook. Pedagoog Guido Everts werpt een kritische blik op een aantal van die reacties en plaatst de canon in een breder perspectief. Daarbij betreft hij zijn eerdere voorstellen om heldenverhalen te betrekken in het geschiedenisonderwijs. Bij het samenstellen van een canon kan het heldendicht of volksepos een bron van inspiratie zijn. Dit orale instrument kent een heel eigen democratische en kosmopolitische formule.

Is een canon het juiste antwoord op de tegenwoordig veel gestelde vragen over een verondersteld gebrek aan gedeelde historische kennis, en zo ja, hoe moet die canon er dan uitzien?

Deze vragen zijn behandeld door de historici Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens en Siep Stuurman in hun essaybundel *Controverses rond de canon* (Assen, 2006). De bundel in zijn geheel is een aanwinst voor het canondebat. Hij betreft ons land bij de discussie die al decennialang wordt gevoerd in de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk. Heftige reacties van historici op de canon van de Commissie Van Oostrom (zoals Jan Blokkers 'apekool' in *NRC Handelsblad*) vinden in deze bundel een uitlaatklep op niveau. Met verve zijn zij het internationale debat aangegaan, zoals ook bleek uit het vorig jaar door hen georganiseerde congres *Beyond the Canon*.

Slecht geweten

De onderzoekers hebben duidelijk weerzin moeten overwinnen bij het formuleren van hun reacties op de canon. '[De historicus] wenst zich over het algemeen niet uit te leveren aan de grillen van de publieksgeschiedenis' lezen we op pagina 18.

Weerzin tegen publieksgeschiedenis is de historicus op het lijf geschreven. Denk aan Pierre Nora die een onderscheid maakt tussen *memoire* en *histoire* en aan David Lowenthal die *heritage* en *history* tegenover elkaar zet. Deze weerzin is de historicus als zodanig niet aan te rekenen. De afwezigheid bij het gevoerde debat daarover wel. Want nu het blijkt dat er sprake is van staatsbemoeienis en wellicht opgelegde ken-

nis in de canon, zijn wat hen betreft de rapen gaar.

De beroepsgelateerde huiver voor de gevaren van historische identificatiemodellen die aan kinderen worden opgedrongen, wordt gelukkig openhartig onder ogen gezien. 'De meeste historici [...] zien het als hun taak om aan [canonvorming] mee te werken. Opvallend is dat dit gebeurt met een slecht geweten. Er heerst grote angst voor *Beifall der falschen Seite*', aldus Ed Jonker (p. 11).

Zo vormt de bundel een scherpgetande waarschuwing tegen onbedachtzame omgang met 'publieksgeschiedenis'. In de inleiding wordt gesteld dat het maatschappelijke streven naar culturele continuïteit en historische inspiratie op zichzelf legitiem is maar dat vorige canondebatten wel wat onaantrekkelijke politieke gevolgen hebben gehad. Van Euro- en etnocentrisme in het algemeen en van de blikvernauwing van een vaderlandse canon in het bijzonder, hebben historici hun buik vol. 'Als grootste gevaar [van nationale canons] wordt meestal dat van xenofobie en sociale uitsluiting gezien' (Jonker, p. 4). Met het aanvaarden van welke vaderlandse canon dan ook, gaat altijd het aanvaarden van een 'politiek-ideologische boodschap' gepaard. De impliciete of expliciete dwang die uitgaat van die boodschap werkt uitsluiting van en intolerantie tegenover bevolkingsgroepen en culturen in de hand. Aldus de aanname van onderzoekers.

Als buitenstaander met historische belangstelling voor de canon heb ik twee bezwaren tegen de bundel:

1 Het blijft vaag op welke canon men nu precies kritiek heeft. Hierdoor gaan gepostuleerde gevaren een

Dr. Guido Everts was leraar basisonderwijs. Hij schreef over onderwerpen als 'het pedagogische verhaal' en 'helden in het onderwijs'. Hij promoveerde aan de UU in de historische pedagogiek op het proefschrift *Clio's kerstening: Pedagogische literatuurkritiek van Plato tot Luther* (Budel 2005).

Zwijg, Willem, nu komen de verhalen over mij!

eigen leven leiden.

2 Het in de bundel gekozen perspectief is niet het meest profijtelijke.

Bezien we de nationale canon vanuit een breder perspectief en vergelijken we hem met de christelijke canon, dan heeft de laatste veel diepere sporen achtergelaten. Ook voor xenofobe teksten moeten we eerder bij de christelijke, en dan vooral de middel-eeuwse canon zijn dan bij de nationale.

Gevaren

Als een arts een patiënt afraadt iets te eten wat die patiënt lekker vindt, dan heeft die arts iets uit te leggen. Als de geschiedwetenschap een maatschappelijk belang, in dit geval de canon, afwijst, dan verdient dat een nadere verklaring. Aan zo'n gespecificeerde verklaring – om welke canon gaat het nu precies? – ontbreekt het in de bundel.

De dubbele probleemstelling die ten grondslag ligt aan het onderzoek is daarbij een storende factor van belang. De onderzoekers bevinden zich in een onbenijdenswaardige spagaat. Enerzijds is daar de maatschappelijke vraag naar de legitimiteit van de behoefte aan een canon, anderzijds de wetenschappelijke vraag naar de legitimiteit van een canon *an sich*. De eerste vraag wordt, tussen de regels door positief beantwoord. Jonker laat een canon toe 'op fluistersterkte', om zodoende 'geen nieuwe *culture wars* te stimuleren' (p. 27). Grever toont zich gereserveerd positief door te stellen dat 'het ontbreken van oriëntatiepunten in de tijd identificatieprocessen blokkeert [...] en de kansen op zelfinzicht belemmert' (p.49). De gezamenlijke auteurs nemen het standpunt in dat 'elementen van het collectieve geheugen [zoals tradities en klassieke kennis] noodzakelijk [zijn] voor het zelfbeeld en het voortbestaan van een gemeenschap' (p.112). Vanuit maatschappelijk perspectief is de canon dus een

acceptabel instituut. Vanuit de wetenschap echter is de canon een verwerpelijk instituut. En die laatste vraag houdt de auteurs het meest bezig. Zoals het historici betaamt, daar is op zichzelf niets mis mee.

De wetenschap stelt de maatschappij voor een probleem door zo uitdrukkelijk stelling te nemen tegen de canon. De spanning die hieruit ontstaat, kan in deze fase van het onderzoek nuttige vragen oproepen maar het heeft ook tot gevolg dat elke conclusie aan de lezer blijft. Zo wekt de bundel de indruk weinig problemen te zien in een canonloos onderwijs. Op het gebied van gedeelde historische kennis herken ik geen bezorgdheid. Het onderwijs wordt niet als gemankeerd gezien. Bij de suggesties die de auteurs ter vervanging aandragen, ontbreekt de noodzaak van een canon. Liever geen canon, zeker zolang niet duidelijk is wat de gevaren zijn, zo lijkt de redenering.

Het is onbevredigend dat het object van de canon zo vaag blijft. Het vergt niet alleen een elastisch voorstellingsvermogen van de lezer (als de behoefte aan een canon wel als legitiem wordt gezien maar de canon zelf niet), het verzoek om duidelijkheid over wat er wel en niet aan deugt, wordt des te dringender. Voor welke canon bestaat de meeste angst, voor welke teksten, titels of lijsten? Door onduidelijkheid daarover te laten bestaan, kunnen ideologieën *der falschen Seite* het onderwijs onnodig in gijzeling houden.

De behoefte aan een canon zal gediend zijn met waarschuwingen tegen naïviteit en het te vlug van stapel lopen. Tegelijkertijd echter verdienen de gevaren van *verondersteld* heroplevende ideologieën evenveel aandacht. Zijn het wel klassiek racistische ressentimenten die nieuwe buurten en partijen teisteren? Of ligt het probleem anders? Als ethnocentrisme buitensluiting van 'de wereld' uit de canon tot gevolg heeft,

De cultuurpedagogische discussie wordt in de bundel door Maria Grever aangestipt op p. 46, onder verwijzing naar het boek *De overheid als bovenmeester* (Baarn 1999), met Piet van der Ploeg en Henk Wagenaar geschreven door genoemde pedagogen.

Voor een één-op-één-koppeling van xenofobie aan nationalisme is overigens weinig steun te vinden in de literatuur, behalve in die m.b.t. de Nazi's. Zelfs in het indrukwekkende 'pamflet' tegen personificering in de geschiedenisles, *Personalisierung im Geschichtsunterricht – Erziehung zur Demokratie?* van Klaus Bergmann (Stuttgart 1972) wordt het nationalisme niet expliciet als boosdoener naar voren gehaald.

Zie mijn *Clio's kerstening. Pedagogische literatuurkriek van Plato tot Luther* (Budel 2005; gerecenseerd in *Kleio* van febr. j.l., pp. 48-49). Voorstellen voor een epische benadering van onderwijsleerinhouden deed ik eerder in 'Voors en tegens van een universeel leerverhaal' (VELON, 17, 1, 1995, 54-60).

De psalter, waarin de dreiging en vernietiging der 'goddelozen' een veel voorkomend thema is, vormde door de hele Middeleeuwen heen de basis van elke schoolloopbaan. Wie het eerste lees- en schrijfonderwijs had afgerond kende alle 150 psalmen uit het hoofd en werd daarom, toepasselijk, 'psalteratus' genoemd.

wordt dat terecht als kwaad gezien. Met recht houdt Stuurman een pleidooi voor kosmopolitisme en geeft Ribbens de factor 'multiculturaliteit' een plaats. Maar hoe lofwaardig is dit pleidooi als het gevolg is dat de eigen regionale of vaderlandse geschiedenis en het eigen historische zelfonderzoek ipso facto in een verdacht licht komen te staan? De vraag naar meer exactheid komt ook hier niet voor niets op. Het ongepreciseerde denken krijgt anders teveel armslag. De Amerikaanse walging tegenover DWEM (*Dead White European Males*, zie Stuurman p. 62) is daar een voorbeeld van: een op haar beurt het Westen isolerende tendens. Etnocentrisme kan fout uitpakken, dat weten we maar al te goed, maar voorouderverering is niet een westers maar een universeel verschijnsel. Dat de das omdoen, is het kind met het badwater weggooien. Een samenleving wordt meer kosmopolitisch mét dan zonder geïnstitutionaliseerde DWEM. Op etnocentrische tendensen die alle canons, inclusief niet-westerse, aan-kleven is enkel wantrouwen niet het juiste antwoord.

Familiealbum

Toch neigt Kees Ribbens in die richting als hij schrijft dat geen enkel verleden exclusief toebehoort aan een bepaalde groep van erfgenamen (p.83). Een dergelijke groep zou volgens de auteur een 'bastion van uitsluiting' zijn. Op basis van de stelregel van Ribbens behoort een familiealbum al gauw tot de verdachte zaken. Wat betekenen nog woorden als familie, buurt, stad, land, taal, gewoonte, als je daar niet aan gehecht en in geworteld mag zijn? Ribbens' verdachtmaking is even weinig vruchtbaar als vermijdbaar. Het pedagogische monstroom van een onvermijdelijk identiteitsverlies wordt geboren door het structureel afwijzen van leerinhouden die dat verlies kunnen tegengaan. Dat is misschien acceptabel voor een volwassene of een elite maar voor een kind dat moet worden ingeleid in de wereld, is het dat niet. De (cultuur)pedagoog die een dergelijke inleiding vooropstelt bij de opvoeding, en opvoeding zelfs in die termen definieert, herkent daarin een groter gevaar dan in een canon die zich uitdrukkelijk voor correctie beschikbaar houdt.

Een betere strategie dan achterdocht, is te waken voor het concreet aanzetten tot haat of angst in canonieke teksten. En voorts vrij baan te geven aan initiatieven, al of niet vanuit de overheid, die een optimale participatie garanderen van het publiek. Zoals door het voeren van een cultuurpedagogische discussie, decennia geleden voorgesteld door de cultuurpedagogen Jan Dirk Imelman en Wilna Meijer (RUG).¹

Perspectief

Mijn tweede punt van kritiek vloeit uit het eerste voort. Zijn de waarschuwingen van de onderzoekers aan het juiste adres gericht? Is het nationalisme werkelijk

zo'n dwingende factor of verliezen we de bredere context van het Eurocentrisme uit het oog? Grever wijst op de natiestaten die specifieke verhalen creëerden om op grote schaal controle uit te oefenen op de opbouw van het collectieve geheugen (p.37). In hoeverre dat heeft geleid tot xenofobie, tot expliciete prediking van haat en angst, wordt niet duidelijk.² Volgens Jonkers ontbreekt het de nieuwe canon aan intrinsieke interesse in [religieuze] stromingen (p.25).

Volgens mij lijden de auteurs van de *Controverses* aan een soortgelijk euvel. De christologische dimensie van de canon(de)formatie blijft buiten schot. Toch zijn de wortels van het canonprobleem al te vinden in de oudheid en middeleeuwen.³ Het kan daarom geen kwaad méér context toe te laten in het debat en een grotere afstand te nemen in plaats en tijd. In die trant ook schrijft Siep Stuurman: 'Het wordt vaak betreurd dat het zo moeilijk is over kwesties [de canon aangaande] overeenstemming te bereiken. De Verlichting heeft de vaste interpretatiekaders van het christendom en de klassieke oudheid vernietigd. Wat er voor in de plaats is gekomen, is geen nieuw vast kader, maar een gefragmenteerd intellectueel landschap. De fragmentatie van onze cultuur is [...] een rechtstreeks gevolg van de Verlichting.' Keuzes voor een leerplan blijven, volgens hem daarom 'altijd contingent en voorlopig' (p. 63). Dat het zo moeilijk is overeenstemming te bereiken over kwesties aangaande de canon is een onvermijdelijk gevolg van het type intellectuele en morele cultuur waarin wij leven. Dat is iets wat men zich minder vaak realiseert!

Stuurmans redenering lijkt rekening te houden met de diepere collectieve geheugeninhouden die meespelen bij het nadenken over het verschijnsel canon. Maar nog steeds lijken ressentimenten uit voorgaande eeuwen ook hier makkelijk verwaarloosbaar. De Verlichting heeft het christendom immers niet zomaar vernietigd. Integendeel, zij is eruit voortgekomen en erdoor bepaald. Het betreft nog steeds, zeker wat het onderwijs aangaat, een christelijke Verlichting. Toch is dankzij de Verlichting wel degelijk vooruitgang geboekt

als het gaat om het weren van xenofobe teksten voor de jeugd.

Nuttige inrichtingen

Vergeleken met de duizendjarige psalterpedagogiek der middeleeuwen, met zijn religieuze dwangmatigheid en xenofobe vijandbeeld,⁴ spreekt uit de 'doctrine' van het negentiende-eeuwse nationalisme eerder een zakelijk en nuchter (maar vitaal) handelsbelang, in combinatie met een historisch verklaarbare religieuze rivaliteit. Een voorbeeld vormt *Het Nederlandsch A B Boek* uit 1823. Dit leerboek, opgedragen aan 'de Heere Prinse van Oranje', gold als een standaardtekst met status. De alfabetische rangschikking van canonieke onderwerpen betrof grotendeels het geschiedenisonderwijs, maar ook 'het nationaal karakter en nuttige inrichtingen, takken van bestaan en aardrijkskundige beschrijvingen'. Net als de vijftig vensters van de huidige canon, maar dan alfabetisch gerangschikt. De uitgever stelt klip en klaar hoe in dit boek over Vaderland en godsdienst gedacht moet worden (p. vi):

'[G]eeene kennis moet u, lieve Nederlandsche Jeugd, de Bijbel uitgezonderd, nader aan het hart liggen dan die van uw Vaderland; want zij onderwijst u in hetgeen wat uwe Voorvaderen al gedaan en geleden hebben, opdat hunne nakomelingen, en dus ook eenmaal gij, de dierbaarste van alle goederen zoudt bezitten, namelijk: vrijheid, om God naar zijn geweten te dienen, wijze wetten, bevrijding van buitenlandsche volken, en een billijk, naar den aard en de gezindheid der Natie wijselijk ingericht, Bestuur, vreemd van alle willekeurige overheersing.' Zeker is dat hier een nationale ideologie wordt voorgehouden, maar dan wel rationeel en nauwelijks dwingend. En niet aanzettend tot haat of onbestemde angsten.

Mede dankzij het succes van *Émile* van Rousseau en in ons land vooral dat van zijn school, de Filantropijnen,

stond de Verlichting een empirisch-liberaal pedagogisch klimaat voor. De wet op het openbaar onderwijs van 1806 verenigde idealen als religieuze verdraagzaamheid en culturele saamhorigheid. Door de staat verplichte leerinhouden waren - het lezen, schrijven en rekenen uitgezonderd - zeker geen schering en inslag, ook niet vóór het tijdperk van de verzuiling. Schoolboeken werden weliswaar verplicht gesteld (door Adriaan van den Ende) maar daar betrof het taalboekjes. In het beste geval heerste vrijblijvendheid, mits religie niet in het schoollokaal werd toegelaten, in het slechtste geval onverschilligheid. Zo zijn mij uit de afgelopen eeuwen geen canonieke leer- of leesboeken bekend die tot nationalisme aanzetten.⁵ Ondanks de nationale feesten en heldenvieringen die in de negentiende eeuw werden georchestreerd, waren er geen schoolboeken op dat gebied in algemeen gebruik.

Revisited

De auteurs van de *Controverses* menen zich te moeten weren tegen de gevaren van ethnocentrische historische canons. Zoals betoogd in het voorgaande wedden zij daarbij op het verkeerde paard. Terwijl door hen naar uiterste verfijning wordt gestreefd bij het denken in termen van pluralisme, waardoor ideeën van Herder, een der belangrijkste grondleggers daarvan, op zijn minst *revisited* zouden moeten worden (Jonker, p. 12), blijven diep in het collectieve geheugen verankerde aanzetten tot haat, alsmede de vooruitgang die sindsdien is geboekt, onaangeroerd. Reacties op het westerse christocentrisme, waarbij canonieke teksten aanwijsbaar xenofob zijn, lijken mij meer op hun plaats.

Vatten we het voorgaande samen, dan kan gesteld worden dat in het belang van de samenleving de gevaren van een canon moeten worden geconcretiseerd en dat als gevolg daarvan kan blijken dat oudere historische 'lagen' goeddeels verantwoordelijk zijn voor de gevreesde xenofobe reacties. Hierop voortbordurend kunnen we eens kijken hoe diepere wortels van de publieksgeschiedenis bij dit canondebat betrokken kunnen worden.

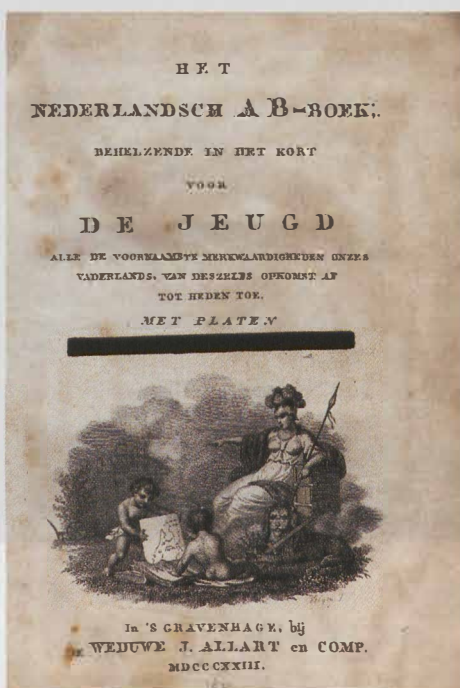
Epiek

De historische canon voelt zich slecht op zijn gemak in het domein van de historicus. Hij wil, het moet er nu maar uit, een verhaal zijn. Volgens Hayden White is het verhaal 'the greatest source of strength and renewal' van de geschiedwetenschap. Maar de wetenschap heeft, aldus White, het verhaal verdrongen.⁶ White wil terug naar de literaire wortels van zijn discipline.

Elke canon (maatstaf), of het nu een munt, een lengtemaat of een lijst met titels is, streeft naar universele geldigheid. Een canoniek verhaal is zowel synthetisch als totalitair, dus niet analytisch zoals de wetenschap. Hij wil het universele, het epos. Het epos wil de wereld niet onderzoeken maar omvatten.

Het prijs- en docentenboek *Keur van gedenkwaardige tafereelen uit de Noord- en Zuid-Nederlandse geschiedenis* van Gerrit Engelberts Gerrits (Amsterdam 1825) is ook zo'n werk van canonieke allure geweest. Hoewel geworteld in heroïsche mythen en karaktereigenschappen van Batavieren vinden we hier evenmin aanzetten tot haat of angst.

'The historical text as a literary artifact' In R.H. Canary & H. Kozicki (eds.): *The writing of history: Literary form and historical understanding* (London 1978, p.62).

HET EPOS VOORBIJ, HOPELIJK

Guido Everts verwijt ons dat wij in de bundel **Controverses rond de canon** onvoldoende aan zouden geven wat nu precies de gevaren zijn van de nationale canons die wij met zoveel wantrouwen bejegenen. Mij dunkt, dat alle auteurs ruim voorbeelden geven van etnocentrisme en uitsluiting, zowel in culturele (opvoedings)praktijken als in politieke situaties. Vervolgens hebben wij tegen deze achtergrond onze bezwaren tegen het ontwerp van Van Oostrom c.s. ook tamelijk breed uitgemeten. Maar er kan natuurlijk altijd getwist worden over de gewenste mate van detaillering en precisie. De tweede kritiek is, dat we – uit een laat twintigste eeuwse reflex – de verkeerde tegenstander hebben gekozen. Niet het nationalisme is de grote boosdoener, maar de christologie. Die is 'indrukwekkender én xenofober dan de nationale'. En vooral ook ouder en duurzamer. Er wordt gerefereerd aan 'diepere collectieve geheugeninhouden' en aan een huiveringwekkende 'duizendjarige psalterpedagogiek'. Als ik het betoog goed begrijp, hebben de Verlichting en het 'nuchter-zakelijke' nationalisme van de negentiende eeuw geprobeerd hier verbetering in te brengen. Dat is niet gelukt, omdat 'oudere historische lagen' de huidige vormen van xenofobie blijven aansturen. Of het christendom erger is dan het nationalisme: wie zal het zeggen? Dat er naast de nationalistische uitsluiting ook gewaakt moet worden voor andere vormen van exclusivisme en haatdragendheid, dat kunnen we met elkaar eens zijn.

Wat me een beetje ongerust maakt, is de manier waarop de dieptestructuur van de christologie gepostuleerd wordt. Die wordt als wel erg onveranderlijk, coherent en stabiel voorgesteld. Is er één christelijke opvatting en praktijk? Zijn er geen onderlinge meningsverschillen? Geen veranderingen door de tijd heen?

Dat is nu juist het aardige aan kritische geschiedwetenschap: dat deze ontregelende vragen stelt naar heterogeniteit, voorlopigheid en veelzijdigheid van sociale en culturele verschijnselen. Dat soort vraagstellingen kan er toe bijdragen dat makkelijke stereotypen en mythisch essentialisme vermeden worden. En dat vervolgens de vraag gesteld wordt waar die versteende voorstellingen vandaan komen en welk doel ze dienen. De antwoorden voeren ons dan weg van onveranderlijke mythologie naar politieke en culturele opvattingen in het heden. Het **hic et nunc** raakt ook de historicus en pedagoog. Onze

canons worden hier en nu gemaakt, zoals Benedetto Croce al wist: alle geschiedenis is contemporaine geschiedenis.

Mijn gevoelens van onbehagen worden versterkt door het pleidooi voor epische geschiedenis, waarmee het artikel afsluit. Ik zie even af van het feit dat die arme Hayden White niet naar het verhaal 'verlangde', maar geschiedkundige verhalen juist wilde deconstrueren, zodat hun tijdgebondenheid en voorlopigheid zichtbaar werden. Daar had hij – bij alle postmodernistische overdrijving – overigens wel een punt.

Want wat doet een epos? Het zou 'het beste van een cultuur' vertegenwoordigen. Het is eigenlijk een canon in verhaalvorm, die de tand des tijds doorstaan heeft. Het epos zou uitgezeefd worden door orale traditie en vervolgens uitkristalliseren tot een stabiel volksepos, dat in sommige gevallen zelfs 'door millennia heen gedragen en vitaal gehouden' zou worden. Hier rijst weer het beeld op van een duurzame, onveranderlijke mondelinge en schriftelijke overlevering, die voeding geeft aan onwrikbare culturele tradities. Geen moderne antropoloog of historicus meer, die dit nog zal onderschrijven. Het gevolg van zo'n traditionele denkwijze is weer het zoeken naar – en dus het vinden van – onveranderlijke essenties van coherente beschavingen. Dat is helaas het materiaal waar **clashing civilizations** van gemaakt worden.

Het enige lichtpuntje is dan nog dat er concurrentie tussen verhalen mag bestaan. Maar dat mag maar heel even. Want we lezen vervolgens dat die verhalen onderworpen moeten worden aan een volksgerecht, dat uitspraak doet in de 'epiekwedstrijd'. Ik laat het waarschijnlijk resultaat van een dergelijke **idols**-verkiezing even daar. (Die over de grootste Nederlander aller tijden liep nog maar net goed af, na manipulatie van de inbel-lijnen.)

Mijn hoofdbezwaar is ook hier, dat de concurrentie zich afspeelt tussen gesloten verhalen, tussen coherente beelden, die elkaar uitsluiten. Een echte dialoog komt zo niet op gang, want dan moeten eerst die spannende, maar kritiekloze verhalen zelf gerelativeerd worden. Daarvoor is een kritisch apparaat nodig. Dat biedt de geschiedwetenschap en leerlingen hebben er recht op om dat in hun onderwijs aangeboden te krijgen. Was dat niet de cultuurpedagogiek van de Verlichting?

Ed Jonker

Maria Grever, Ed Jonker, Kees Ribbens en Siep Stuurman, *Controverses rond de canon* (Assen 2006), 128 p., 14,95 euro. ISBN 978 90 232 4284 0

In zijn *Die Kunst des Romans* typeert Thomas Mann 'het genius der epiek' als volgt:

*'Het is een geweldige en majesteitlijke geest, expansief, rijk van leven, wijd als de zee in zijn rollende monotonie, tegelijk groots en precies, zangrijk en moedig-nadenkend; hij wil niet het gedeelte, de episode, hij wil het geheel, de wereld met ontelbare episoden en onderdelen, waarbij hij, zichzelf vergetend, verwijlt, alsof het bij hem op elk afzonderlijk aankomt. Want hij heeft geen haast, hij heeft oneindige tijd, hij is de geest van het geduld, de trouw, de volharding, de traagheid, die dankzij liefde te genieten wordt, de geest van de betoverende verveling. Beginnen kan hij nauwelijks anders dan met het oerbegin van alle dingen, en eindigen kan hij sowieso niet, - voor hem geldt het woord van de dichter: 'Dat je niet eindigen kan maakt je groot'. Maar zijn grootheid is mild, rustig, vrolijk, wijs, - 'objectief'. Hij neemt afstand van de dingen, hij heeft afstand vanwege zijn natuur, hij zweeft daaroverheen en glimlacht naar beneden, hoezeer hij tegelijk de luisterenden als de lezenden in zich opneemt, inspint. De kunst der epiek is 'Apollinische' kunst, zoals de esthetische normering luidt; want Apollo, de overtreffende, is de god van de verte, de god van de afstand, de objectiviteit, de god der ironie. Objectiviteit is ironie, en de epische kunstgeest is de geest der ironie.'*¹⁰

Door een epische context als uitgangspunt te nemen voor een canon kunnen eventuele claims op de waarheid worden vervangen door waarschijnlijkheid en meerduidigheid. De keuze van canonieke onderwerpen en de daarbij horende uitleg worden getransponeerd naar het domein van de verbeelding. Daarbij hoeft geen verantwoording te worden afgelegd zoals bij een eindproduct van wetenschappelijke analyse. Bovendien zijn pedagogische belangen gediend bij de verbeelding. Denk aan de metaforische werking met zijn streven naar en suggereren van overzicht, inzichtelijkheid en samenhang, de sociale deelbaarheid van de vertelling en het collectief onthouden ervan over langere tijd.

Daarnaast bezit een canon in epische gedaante culturele tegenkrachten die hem in zijn totalitaire aspiraties belemmeren. In veel culturen wordt de concurrentie aangemoedigd tussen epische verhalen en dit wordt ritueel gegarandeerd door het houden van vertelwedstrijden. Versies van dezelfde verhalen worden tegen elkaar uitgespeeld. In de oudheid werden de Olympische Spelen jaarlijks beëindigd met een dichtercompetitie. Een

laatmiddeleeuwse en tot op de dag van vandaag in stand gehouden echo van dat ritueel, vinden we in het Zuid-Franse stadje Puy-en-Velay. Het jaarlijkse riddertoernooi werd ook daar afgesloten met een dichterwedstrijd.

Democratisch

Net als de canon wil het epos het beste van een cultuur vertegenwoordigen. Vanuit orale tradities doet hij dat met flexibele gereedschappen of 'formules'.⁷ De aanpassingsbereidheid van het epische vertelambacht is ons vreemd, met ons begrip van en gerichtheid op het boek met zijn autarkische auteursrecht. Overgezet in ons politieke jargon kan het volksepos met enig recht van spreken democratisch worden genoemd. De verteller kan geen macht uitoefenen, hij moet het zijn publiek voortdurend naar de zin maken. De wisselwerking tussen epos en publiek is onophoudelijk.

In het epos zijn hoofdrollen weggelegd voor koningen en helden. Volgens sommigen zou het genre daardoor een elitaire uitstraling hebben. Toch is dat conform de wensen van een volks publiek. Karel de Grote, Faust of Rembrandt zijn betere protagonisten dan meneer De Vries. Het gaat om de personificatie van gebeurtenissen.⁹ Daarbij zijn indrukwekkendheid en duurzaamheid van namen van belang. Zodat, zoals bijvoorbeeld door de Bijbel, joodse morele regels en voorschriften millennialang gedragen en vitaal gehouden kunnen worden en, zoals bij Homerus, Griekse artefacten, krijgskunst, scheepstechnieken en goede gewoonten, aardrijkskundige en andere catalogi die als lessen emblematisch in het verhaal verweven zijn. De didactiek van het epos kenmerkt zich door de symboliek van de zoektocht, met een reis door tijd en ruimte en ontmoetingen met voorouders. Daarbij maken canonieke personages en gebeurtenissen morele toetsing aan modellen mogelijk. Epische literatuur sec vertegenwoordigt over het algemeen geen 'onveranderlijke essenties', denkwijzen óver epische literatuur doen dat soms wel. Hoe 'traditioneel' je daarmee omgaat bepaal je zelf.

Samenvattend stel ik voor de meningsvorming over de canon in de vorm te gieten van een cultuurpedagogische discussie, met het volksepos als richtsnoer, en met een periodieke revaluatie door een 'volksgericht' als werkconcept. Mijn advies aan een volgende canoncommissie zou zijn: sluit een aantal schrijvers voor lange tijd in een geriefelijke omgeving op, met het citaat van Thomas Mann aan de muur. Geef ze de opdracht de door de commissie gekozen vensters van een episch verhaal te voorzien.

In een interactief televisieprogramma zal het beste verhaal gekozen worden tot canonieke tekst voor het onderwijs. Herhaal dat scenario jaarlijks voor nieuwe vensters of vijfjaarlijks voor een herziening van de canon als geheel.

Een klassieke bron hiervoor is *The singer of tales* van Albert Lord (Cambridge Ma. 1960).

Onder andere in India vormt het volksepos nog dagelijkse kost in tal van media, op Afrikaanse pocketradio's wordt het, aangevuld met het laatste nieuws, nog steeds beluisterd.

Voor het belang en de toepassing van verhaal en personifiëring in de geschiedenisles, zie het uitgebreide hoofdstuk daarover in *Geschiedenisdidactiek* van Arie Wilschut, Dick van Straaten en Marcel van Riessen (Bussum 2004, pp. 159-180).

In Karl Minger: *Theorie des modernen Romans* (Stuttgart 1970, pp. 48-49, vert. G.E.).